

**Ka Jingpule
Shaphang
Ka Ktien**

M. B. JYRWA

Ka Jingpule Shaphang

Ka Ktien

Ban Pynsah Jingkynmaw
Ia I Mei (Blessimai Nongrum)
Bad
Ia I Papa (Howell Davies Khongwir)
Kiba Long
Ki Nonghikai Ba Nyngkong
Jong Nga

Second and Revised Edition - 2009
5000 copies
Published by
The Author
(Ia ka hok tynrai la tyngkai)

KI LYNNONG

KA LAMPHANG	i
1. KA LINGUISTICS	1
2. KA PHONETICS BAD KA PHONOLOGY	29
3. KA MORPHOLOGY	46
4. KA TENSE	54
5. KA ASPECT	74
6. KA JINGIAKHLEH KI ASPECT MARKER BAD KI MODALITY MARKER	93
7. KI KYNTIEN KYLLI	101
8. KA SHYNRONG JONG KA VERB	116
KI KOT BA LA PYNDONKAM	124

Ka Lamphang

Kane ka kot kaba lyngkot eh halor katto katne ki jingshisha ba ia dei bad ka jingpule ia ka ktien ka la mih nyngkong ha ka snem 1995. Ka daw jong ka jingmih jong ka ka la long ka Refresher - cum - Orientation Course in Khasi Language Teaching na ka bynta ki nonghikai ha College. Ka la don ka jingpyrkhat hapdeng ki nonghikai ba dei ban thoh bad kren ei ei halor ka phang Ka Jinghikai Linuistics. Ha ka sien shon kaba nyngkong nga la pyrshang ban spel Khasi ia kiba bun ki kyntien kiba na ka English, hynrei ha kane ka kynti nga la pyntylla lut ia kata baroh na ka daw jong ka jingsngew dkhoh kaba jur ban ong lingkwistik haba baroh ki nongpule kim kynnoh satia kumta. Sa kawei pat ka daw jong ka jingpyntylla ka long ba kane kaba spel Khasi ka thap lam sha kaba ki nongpule kin spel bakla ia kito ki kyntien ynda haba ki dei ban thoh shaphang jong ki ha ka English.

Ha kane ka sien shon la pyndap sa ar tylli ki lynnong, bad kita ki long: kawei halor ki kyntien kylli bad kawei pat halor ka Verb Khasi. Ka kot hi ka long ka jingpyrshang kaba rit eh na ka liang jong nga hynrei nga kyrmen ba kan ai jingtip bad jingmyntoi ia ki nongpule. Ka jingpule shaphang ka ktien ka long ka lyngkha kaba iar bad ngan sngewkmen shibun eh lada kin mih nangne sha khmat ki nongpule ki ban tynrong ha lade ia ka jingkit ban nang thoh shuh shuh sa kiwei pat ki thup kiba ia dei bad ka linguistics bad kyrpang eh halor ka ktien Khasi, ka ktien kaba ngi ieit eh.

Ha - Sharing
Lumbhalang
Nongthymmai
Shillong - 7983014

M.B. Jyrwa

Lynnong 4

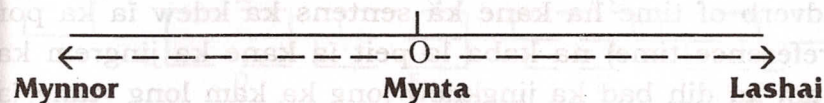
KA TENSE

Kaei ka Tense?

Ha shuwa ba ngin kdew ia ki tense marker ha ka Khasi, ngin peit nyngkong ia ka jingmut jong kane ka kyntien. Ngin pyrshang ban batai ia ka na ka liang kaba kam long, kata na kaba kam dei ka kyntien kaba ia ryngkat bad ka kyntien por lane **time**. Bunsien eh la ju sngewthuh bakla ia kane ka kyntien kum ka por ha ka jingmut jong ka kyntien **time**. Ha ka jingmut jong ka kyntien time lajan baroh ki jaitbynriew ha ka pyrthei ki iohi ba ka por ka tuid kum ka wah na kawei ka tduh (dong) sha kawei pat. Ngin ym ia kren ia ka jingsdang jong ka por hangne. Kane ka long ka bynta jong ka Philosophi, ka jingpyrkhat ia kaba ym shym la lah ban ai ka rai kut naduh mynno ka por ka sdang bad haduh lano kan kut. Kumba ka long la shim ia ka jingkha ia u Khrist kum ka jingjia na kaba la khein ia ka por: B.C. (Before Christ: ha shuwa u Khrist) bad A.D. (In the year of the Lord: naduh ba la kha ia u Khrist). Hapdeng jong ngi ki Khasi. U Jumai Bah 1897 u la long ka por na uba ka khein ia ka rta jong kiba bun ki tymmen, bad ka rta jong kiei kiei kiba rim kum ki iing, ki kor, ki jingjia ba pher ba pher hapoh ka ri. Khlem da kren ia ka jingsdang jong ka por, lah ban kren kyllum ba ka por ka don lai bynta: Ka Mynnor, ka Mynta bad ka Lashai.

Lada ngi shim ia ka Mynta kum ka jaka peit ia ka

jingiaid jong ka por ngi lah ban sngewthuh ba ka Mynnor ka long ha shuwa ka Mynta bad ka Lashai hadien ka Mynta. Lada dro ha u lain uba beit bad lada ngin buh ia ka Mynta hamar pdeng u lain bad ngin mak ia ka O, ka Mynnor kan hap sha kadiang na ka Mynta bad ka Lashai kan hap ha ka liang kamon kumne harum.

Lah ban woh dong ia une u lain ba ym lah ban ong ba ka por ka iaid shisha kumne. Ym lah shisha ban ong ba ka por ka iaid ha u lain uba shu sah hajuh lane ba ka por ka iaid lyngba une u lain. Hynrei nga shu ngeit ba une u lain la um da bit da biang nadong shadong, pynban u ia jan bad ka jingsngewthuh kiba bun shaphang ka por.

Kat kum utei u lain, ngi iohi ba ka Mynta ka ioh tang khyndiat bha i jaka. Lada shim ba ka Mynta ka dei ka por kren, ngi lah ban ong ba ka Mynta ka dei thik tang ito i khyllipmat ba ang ia ka shyntur ban ong ei ei, lehse, ia kawei ka kyntien ha ka sentens. Ha kane ka rukom lada ka sentens ka long kaba jrong shiphew kyntien, ka Mynta jong ka kyntien kaba nyngkong jin kat ban da dep ka kyntien kaba shiphew ka lah da kylla long ka bynta jong ka Mynnor. Kane kan long kumta shi kumta ha man la ka kam, ha man la ka jingkren. Ha ka jingim kaba man la ka sngi kam long kumta. Baroh ngi tip ba ka Mynta kam long tang shi khyllipmat hynrei kham bun ban ia kata. Ka Mynta ka lah ban kynthup ia ka khyllipmat kaba mynta ryngkat bad katto katne ka Mynnor. Namarkata, ngin batai ia ka Mynta ba ka long ka Mynnor + Khyllipmat ba kren ne ong ia kata ka jingong. Ha kane ka sentens harum:

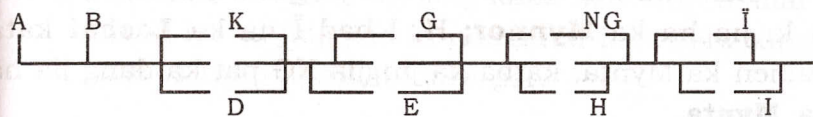
Ka bam ka dih ka rem bha ha kane ki sngi mynta

Ka jingkdew ka long kumne. Kat kum ka jingshem u nongkren ka bam ka dih ka la rem la katto katne por (Mynnor) bad haduh ha ka por ba ong ia kane ka jingong ruh ka jingrem ka dang neh. Ka kyntien **mynta** kum ka adverb of time ha kane ka sentens ka kdew ia ka por (reference time) na kaba la peit ia kane ka jingrem ka bam ka dih bad ka jingkdew jong ka kam long tang ia shikhyllipmat hynrei ia ka por kaba la jlan hi katto katne.

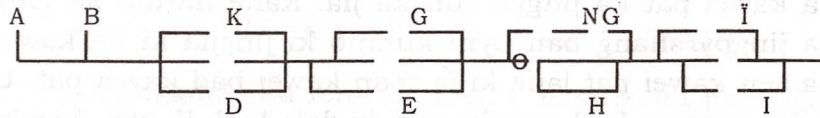
Ha u laiñ ba la dro haneng ngi iohi ba don lai tylli ki jingkdew por: Mynnor, Mynta bad Lashai. Kane ka jingbynta 'kham bun sien' hi ka long kaba biang. Ngi ong 'kham bun sien' namar na ki bynta jong ka por ba la pynbynta haneng dang lah ban pyniabynta shuh. Ka Mynnor ka lah ban long kaba la slem bah (hyndai), ka lah ban long ka bym pat da slem eh (mynnymwei /mynnymar), lane ka lah ban long kaba dang shi sngi shuwa ka mynta kum (mynhynin ne mynhynne). Nangta ka Mynta ka lah ban kynthup ia ka por kaba tang shi khyllipmat, shi kynta, shi sngi, shi hat, shi taiew, shi snem, etc. Ka Lashai ka lah ban kdew ia kaba jan eh ia ka mynta (kum ka la shibit), lane jngai arphewsaw kynta na ka mynta, kata ha ka sngi kaba bud (lashai), lane jngai shi snem (la nymwei) bad kumta ter ter.

Ha ka jingpyndep ia ki kam kiba bun ha ka jingim ngi shem ba kawei ka kam ka shuwa ia kawei pat. Ha kiwei pat ki kyntien lah ban ong ba kawei ka kam ka bud ia kawei pat. Hynrei ka long ruh kaba shisha ba ki kam ki ia tban kawei ha kawei pat. Kane ka mut ba ki jingjia ne ki kam ha ka jingim kim long kim jia tang ha kawei ka por. Ka lah ban long ba kawei ka jingjia ka jia ha ka por

ba kawei pat ka jingjia ruh ka jia. Kane harum ka long ka jingpyrshang ban pyni kumno ki jingjia ki jia kawei hadien kawei pat lane ki ia tban kawei bad kawei pat. U laiñ u ieng na ka bynta ka por, ki dak A, B, K, etc., bad ki synduk na ka bynta ki jingjia.

Hangne ngi iohi ba ki jingjia A bad B ki jia ha la ka por ka por, bad ba ka jingjia A ka shuwa ia ka jingjia B. Ki jingjia K bad D ki jia hadien ka jingjia B lane hadien baroh ar ki jingjia A bad B. Ki jingjia K bad D ki jia ryngkat naduh ba ki sdang haduh ba ki kut. Nangta bud sa ka jingjia E bad G. Kat kum ka jingbuh hangtei ngi iohi ba ka G kam pat sdang haba ka E ka la sdang, tangba ynda haba ki kut, ki kut hamar kajuh ka por. Ha ka jingiaid ka por, lah ban ong ba ki jingjia A, B, K, bad D ki shuwa ia baroh ar ki jingjia E bad G. Lada ngi iaaid shuh shuh ngin iohi ba ka jingjia NG ka kynthup shibun ka por bad ba hapoh jong ka la kynthup ruh ia kawei pat ka jingjia H. Ka jingjia NG ka la sdang slem shuwa ba ka jingjia H kan sdang, hynrei haba ka H ka la kut, ka NG kam pat kut satia. Ka jingiatban jong ki jingjia I bad I ka long mar shiteng. Haba ka jingjia I ka la sdang bad la poi mar shiteng ka jingjia I ka sdang; bad haba ka I ka la kut ka I ka dang long dang mar shiteng. Mynta lada dro thymmai ia u laiñ por da kaba mak (O) ia ka **Mynta** ngin iohi ba un long u laiñ ha uba ki jingkdew ki la kham thikna na ka liang ki lai por (reference time) kata, Mynnor, Mynta bad Lashai.

Kane ka dur ka kdew ba ki jingjia, A, B, K, D, E bad G ki jia ha ka **Mynnor**; H, I bad Ī ha ka **Lashai** kata hadien ka Mynta, katba ka jingjia NG pat ka dang jia ha **ka Mynta**.

Baroh kaba la kdew shaneng ka long ka jingpyrshang ban kdew ia ki jingjia ha ka jingiadei jong ki kawei bad kawei pat bad ruh ka jingiadei jong ki bad ka por. Ban kdew ia ki jingjia bad ka por ha kaba ki jia, ngi dei ban peit ia ki na ki ar tylli ki mat.

- (i) Ki kyntien kiba kdew ia ka por, kata kito kiba pynthikna hamar kano ka por ka jingjia ka jia;
- (ii) Ki kyntien ne kynnoh ha ka Kramar jong ka ktien ki ban long ki jingkdew ia ka por jong ki jingjia.

Shuwa ba ngin iaid shaphrang ngi dei ban sngewthuh ba halor jong kitei ki mat haneng ki ktien jong ka pyrthei ki pher kawei na kawei. Na ka liang ki kyntien kiba kdew thikna ia ka por, ym da don eh ki jingeh, namar lada ka ktien kam don ia kiba kum kita ki kyntien lah ban shim kylliang na kiwei pat ki ktien. Ka long kumta ha ka ktien Khasi. Ki kyntien thew por ba thikna kum **sekhon**, **minit** bad **kynta** ki long kiba ngi la shim kylliang na ka English bad Hindi. Katba nang iaid ka por, ka lah ban long ba ngin nang shim kylliang shuh shuh ha kane ka liang. Hynrei kaba ngi kwah ban ia kren mynta ka long shaphang ki kyntien bad rukom kdew por ba la don lypa ha ka ktien. Na kane ka liang ka donkam

ia ngi ban phiah ia kita ki kyntien ha ki lai kyrdan.

- (a) Ki thup kyntien kdew por ia kiba la pynlong da kaba buh lang ia katto katne ki kyntien ha kata ka rukom ba ki kdew thikna bha ia ka por ba ki jingjia ki jia e.g. **san minit hadien**, **saw sngi shuwa**, **hadien kata**, **etc.** Kane ka thup ka long kaba heh tam, namar ka shong ha ka jingstad ki nongkren ban thaw kum ia kitei ki thup kyntien kdew por.
- (b) Ka kyrdan kaba ar ka dei kito ki kyntien kiba long tang kawei hi ka kyntien bad kiba biang na lade hi ban pyndep ia ka kam kdew por khlem da shaniah ha ka jingiabynrap jong kiwei pat ki kyntien. Kine ki kyntien ki dei kito ia kiba ha ka Kramar ngi khot ki **Adverb of Time** e.g., **mynhynin**, **lashai**, **lashibit**, **lasisngi**, **etc.**
- (c) Ka kyrdan kaba lai ka long kito ki kyntien ne kynnoh kiba kdew ia ka por ha ka sentens bad ha kiba ka jingbeit jingbiang jong ka sentens ka shong. Ia kine la tip kum ki tense marker, bad kine ki long kita kiba ngi ong ki bynta ka kramar kiba kdew ia ka por ha ka sentens. Kine nalor ba ki mak ia ka por ha ka sentens ki mak ruh ia ka jingbeit (grammaticality) jong ka sentens baroh kawei. Dei halor kane ka nongrim ba sa khot ia kum kine ki kyntien ki bynta jong ka kramar lane ki grammatical word. Ki nuksa kiba shai eh ha kane ka liang ki long **u-s** bad **-ed** kiba bad nadien ka Verb ha ka English. Kine ki sentens harum ki long ki bym beit na ka daw ka jingbymdon ki tense marker **-s**, **-ed**.

* *He walk home alone.*

* *Yesterday he walk home alone.*

Lada ngi buh **-s** lane **-ed** ha kaba nyngkong bad **-ed** ha kaba ar, ki sentens kin long kiba lah ban pdiang kum kiba beit kumne:

He walks home alone.

He walked home alone.

Yesterday he walked home alone.

Ka Tense ka dei ka jingkdew ia ka por ha ka sentens.

Ka jingpule ia ka Tense ka long kyrpang ka jingpule ia ki tense marker kiba dei ki bound morpheme kum kito kiba ha ka English, lane kito kiwei pat kiba long ha ki hi kawei ka kyntien ne ki free morpheme. Ha kaba sdang ngi la pyrshang ban peit bad batai ia ka tense na ka liang kaba kam long, kata ba kam dei kajuh thik thak bad ka por lane **time** ha ka jingiaid ne jingtuid jong ka. Mynta ngin peit ia ka na ka liang kaba ka long.

Ka Tense ka long ka jingpule ia kito ki kyntien ne kynnoh kiba hap ha ka kyrdan (c) ba la kdew haneng. Ka kam jong ki ka long ban **kdew ia ka por ha ka sentens** bad ban **pynbeit ruh ia ka sentens kat kum ki aiñ Kramar** jong kata ka ktien.

Ka Tense ka dei ruh ka bynta jingpule kaba donkam ba ka jingkheĩn por ha ka sentens kan long na ka mynta (present moment) jong u nongkren. Kawei pa kawei ka jingong (language utterance), ngi dei ban sngewthuh, ka jia ha kano re ka jaka kaba thikna (particular place) bad ha ka por ruh kaba thikna (particular time). Ban don ka jingong donkam ruh ia u nongong bad ia u nongsngap. Haba ka long kumne ngi lah ban iohi ba ka jingkheĩn por ka kylla katba kum u nongkren. e.g. Ha ka jingiakren hapdeng u Mon bad u Don, lada u Mon u kren, ka

jingkheĩn por ka long na ka por ba kren u Mon. Hynrei lada u Don pat u kren ka jingkheĩn por kan long na ka liang u Don e.g. Lada u Mon u ong ha u Don.

(1) *Nga sngewbha ba phi wan peit ia nga.*

u Don pat lada un iathuh ia kata kaba ong u Mon ha uno uno uwei pat u nongsngap un hap ong

(2) *U Mon u ong ba u la sngewbha ba nga la leit peit ia u.*

Lada ngin peit bniah ia kine ar ki sentens ngin iohi ba ki jingkylla ki long kumne. Ka kyntien **nga** ha ka sentens (1) ka kylla u Mon ha ka sentens (2), katba ka kyntien **phi** ha ka (1) hi pat ka kylla noh **nga** ha ka (2). Na ka liang ka tense ruh ngi iohi ka don ka jingkylla. Ka sentens (1) kam don tense marker hynrei ka sentens (2) ka don ia ka kyntien **la** (past tense marker) namar ba u Don u iathuh ia ka jingiakren kaba la jia ha **shuwa** kane ka por ba u Don u kren ne iathuh ia kata ka jingjia. Kaba kum kane ka jingkylla ka long kata ia kaba la khot **ka por bad ka phang kdew kaba kylla kat kum u nongkren (deictic centre)**. Kane ka jingkylla ngi iohi ka ktah ym tang ia ka **Tense**, hynrei **ia** ki **Person (First, Second, Third)**. Ki sentens (1) bad (2) kim shym kdew ei ei ia ka jaka hynrei ban jin da la kdew, wat ki kyntien kdew jaka hi ruh kin jin da la kylla. Shu buh lada u Mon u ong:

(3) *Nga sngewbha ba phi wan peit ia nga hangne ka hangne* na ka (3) kan jin da kylla **hangta** lada u Don un iathuh ia kane kumne

(4) *U Mon u ong ba u la sngewbha ba nga la leit peit ia u hangta.*

Ngı ia tip baroh shaphang ki **First Person, Second**

Person bad **Third Person** ha ka Kramar. Ka **First Person** ka thew ia u briew uba kren. Une haba u kdew ia lade u pyndonkam da ka First Person Pronoun - **nga**. **nga** ka dei ka phang kdew, bad na kane ka phang kdew uba sngap u dei ka **Second Person: me/pha/phi**, bad kiwei pat, kata, ki briew, mrad, maw, dieng, etc ki bym dei ka first bad second person ki dei ki **Third Person**. Kumta ha katei ka jingiakren u Mon bad u Don, u Mon u dei ka First Person lada u kren ma u, bad u Don u dei ka Second Person, hynrei lada kren u Don, u Don u dei noh ka First Person bad u Mon pat ka Second Person.

Na ka liang ka jaka ruh ngi iohi ka don ka jingkylla, e.g., ka 'hangne' lane ka 'hangta' ka kylla kat kum u nongkren. Kane ka mut ba lada u nongkren u ong 'hangne' ka jingmut jong ka, ka long ha kaba don u nongkren; bad lada u ong 'hangta' ka thew ia ka jaka kaba jngai na u nongkren. Kane ruh ka kylla mar khongpong lada uba sngap u kylla long noh u nongkren, bad u nongkren uba mynshuwa u kylla long noh u nongsngap. Ka jingpule shaphang ki Adverb of Place bad Adverb of Time, Person bad **Tense** ki long kiba lah ban kham sngewthuh ynda haba la peit ruh ia ka jingkdew por (reference time) bad phang kdew ne deictic centre.

Ka Tense, lah ban ong ba ka long ruh ka bynta jong ka Verb namar kham bunsien ka Verb ka dei kaba shah ia ki jingkylla kiba mih na kaba pyndap ia ki Tense Marker sha ka. Kum ka nuksa, ka kyntien **love** ha ka English ka long ka bym pat shym la mak da ki Tense marker, hynrei ynda haba la mak ia ka tense katei ka kyntien ka kylla **love +s** (Present tense) bad **love +d** (Past tense). Ka **-ing** kaba lah ban snoh ha ka kyntien **love** kumta ba ngi ioh ia ka kyntien **loving**, kam mak ia ka tense hynrei ia ka

aspect ia kaba yn sa kren ha ka lynnong kaba bud. Kine ka nuksa (-s bad -ed) ki long kiba ia dei eh bad ka English.

Te hynrei ka jingkylli kaba mih ka long: kumno shaphang kiwei pat ki ktien, kum ka Khasi, ki bym mak ia ka tense kumba la mak ha ka English? Namar ba ka Khasi kam leh kum ka English hato ngi dei ban ong ba ka Khasi kam don tense? Ban jubab ia kine ki jingkylli, nyngkong ka dei ia ngi ban sngewthuh katto katne shaphang ka jingiapher hapdeng ki ktien English bad Khasi.

Ka English ka dei ka ktien kaba mak ia ki jingkylla ba pher ba pher jong ki kyntien da ki inflexion. Ki inflexion ki dei ki jingpynkylly hapoh ka kyntien da kaba ki bowel ne konsonan ki kylla e.g., **foot/feet; leaf/leaves, I/me/mine** ne da kaba pyndap dak ne sur sawa shuh e.g. **boy/boys** etc. Ka Khasi kam don ia ka dustur pynkylly ia ki kyntien kumba ha ka English. Kaei kaba ka ktien Khasi ka leh ka long ba ka wanrah ia ki jingkylla la ha ka noun ne ka Verb da kaba buh da kiwei pat ki kyntien na khmat jong ki. e.g., Lada kwah ban pynkylly ia ka masculine noun **u briew** sha ka feminine noun ka jingkylla ka wan ym ha ka kyntien **briew** hynrei da kaba kylla ia ka kyntien kaba na khmat jong ka, kumta ha ka jaka **u briew** ngi ong noh **ka briew** bad ngi iohi ba u **u** u kylla noh **ka**. Lada kwah ban pynkylly na ka singular sha ka plural ruh ka jingkylla kam long ha ka kyntien kaba dei ka noun hynrei ha ki kyntien na khmat jong ka kumne: **u/ka/i khynnah** ka kylla noh **ki khynnah**. Kane ka aiñ kramar kaba trei kam ha ki noun ka trei kam ha ka Verb ruh. Kane ka mut ba lada dei ban kdew ia kano kano ka jingkylla ha ka liang ka Verb ia kata yn leh da kaba pyndonkam ia

kiwei pat ki kyntien kiba dei ban don ha shuwa ka Verb hi. Ki kyntien kiba kdew ia kiba bun jait ki jingkylla ha ka jingiadei bad ka Verb bad kiba lah ban don ha shuwa ka Verb ki don shibun. Ia kine yn sa nang kdew katba ngi nang iaid ha kane bad ha ki lynnong kiba bud.

Kane ka dustur pynkylla kum ia ka gender bad number da ki kyntien na khmat ka noun, ia ka tense bad mood na khmat ka Verb ka pher lybak na kaba long ha ka English. Ka daw jong ka jingiapher ka long ba kine ar ki ktien kim dei na kajuh ka kur. Ka English kaba dei ka inflexional language ka pyndonkam ia ki dustur kiba ka ktien Khasi kaba dei ka prepositive language kam pyndonkam satia. Haba ki ktien ki ia pher ngim lah ban khmih lynti ba kin bud ia kijuh ki dustur. Kumba la kdew ka Khasi ka don la ki jong ki dustur bad aiñ kiba pher na ka English, te kumta katba ka English ka mak ia ka tense da ki inflexion ka Khasi ka mak da ki kyntien na shuwa ka verb. Te kumta kam long kaba shong nia ban ong ba ka Khasi kam don tense tang namar ba ka Khasi kam mak ia ka tense kumba mak ka English. Lada dei ban rai la ka Khasi ka don ne kam don tense, ka rai ka dei ban mih na ki marrew (data) kiba na ka ka Khasi hi.

Ki Tense Marker Ha Ka Khasi

Ka jingpeit bniah ia ka ka Khasi ka pynpaw ba don ar tylli ki kyntien kiba mak ia ka por ha ka sentens bad kita ki long **la** (past tense) bad **-n** (future tense) kaba ha ki dak thoh la ju spel **yn**.

Kumba la kdew, kine ki kyntien ki don borabor ha shuwa ka Verb e.g., **la** leit, **yn** leit (**leit** ka dei ka verb). Namar ba kine ki tense marker ki don ha shuwa ka verb, lah ban ong ba ka tense ha ka Khasi ka dei ka

bynta jong ki verb. Hynrei ka long ruh kaba lah ban ong ba ka tense ka ktah ym tang ia ka Verb marwei hynrei ia baroh kawei ka sentens, bad namarkata, ngi lah ban ong ba ka tense kam dei tang ka bynta jong ka Verb marwei hynrei jong baroh kawei ka sentens. Ha kane ka sentens harum:

Ka Rin ka la ieit shisha ia u Bin

ka jingkdew kam long tang ba ka jingieit ka la sdang shuwa ia kane ka por kren hynrei ruh ia ka jingshisha ba ka jingieit ka la long kaba shisha; ba ka nongieit ka dei ka Rin bad u nongshah ieit pat u dei u Bin. Nalor kane, ban ong ba ka tense ka dei beit ka bynta tang jong ka Verb kam da long ka jingong kaba da skhem haduh katta katta namar ba ka future tense marker **yn/n** ha ka Khasi nalor ba ka ieng hajan ka Verb ka lah ruh ban snoh ha ki personal pronoun, e.g., **ngan** leit/**un** leit; ka lah ruh ban snoh ha ka **ba** kumne: **ba + n = ban**. Ban pynshisha ia ka jingdawa ba ka tense kam dei ka bynta tang jong ka Verb marwei hynrei jong ka sentens baroh kawei, to ngin peit bad bishar ia ki jingmut kiba don ha ka sentens

Ngan leit shim dawai.

Hangne ngi iohi ba ka future tense marker **-n** kam ktah tang ia ka Verb **leit** hynrei ia ka pronoun **ngan** ha kaba u **-n** u snoh ha ka **nga** ruh. Ka sentens hi ka kdew ba ka jingleit shim dawai kan long hadien ba la kren, bad ba u nongleit shim dawai u dei u nongkren uba ha kane ka kynti u dei artat u **nga** (first person).

Lah ban kyrshan ia katei ka jingdawa ba ka tense ka long ka bynta jong ka sentens hi baroh kawei da kaba

peit shuh sa ia ka kyntien **ban** ha ka jingong kum:

Nga kwah ban wan sha phi.

Hangne u **-n** um ktah tang ia ki kyntien **ban + wan** (Verb) hynrei u pynpaw ba kata ka jingkwah ka dang sah ka bym pat pyndep, namar ba kata ka **ban wan sha phi** kam pat jia ha ka por ba kren. Ha ka jingpeit jong nga nga iohi kumba ka kham bha ban ong ba ka tense ka dei ka bynta jong ka sentens baroh kawei ban ia kaba ong ba ka dei ka bynta jong tang ka Verb lane tang jong kawei ka kyntien ha ka sentens.

Kumba la kdew sha khmat, ka Khasi ka don ar tylli ki tense marker **la** bad **yn/n**. Ia kine lah ban pyndonkam ha kine ki rukom harum. Nyngkong eh ngin shim ia ka **la**.

Ka **la** kaba dei ka tense marker ka don borabor ha shuwa ka verb, hynrei ka lah ban kynriah katto katne shaphang kadiang na ka Verb lada hapdeng jong ka **la** bad ka **Verb** la bsuh da ki kyntien kum **lah, iai, pyn, shu, nang, ia, ju, shait, hap, dei, dem**, kiba kdew ia ka aspect bad ka mood etc.

e.g., *la lah suh,*

la pynsuh,

la nang suh.

Hynrei ka **la** kum ka Past Tense marker ka don ka jinglong kyrpang bad kata ka long ba ia ka (**la**) lah ruh ban iehnoh lane ban nym da pyndonkam ha ka sentens wat lada dei ba ki jingjia ki jia ha ka Mynnor. Kane ka jingshah iehnoh (optionality) jong ka **la** ka long khamtam eh

- (i) Lada la pyndonkam ia ki Past Time Adverb / Adverbial e.g., **mynhyndai, shisien ha kawei ka por, myn ha kita ki por** etc.
- (ii) Lada ka khen hi ka kdew ba ki jingjia ki jia ha ka Mynnor.
- (iii) Lada ka la don lypa kawei ka **la** ha ka bynta kaba sha khmat ha ka sentens. Kane ka **la** kaba na khmat ka lah ban siewspah lane pynbiang ia ka jingdonkam ha kiwei pat ki sentens kiba bud ha kiba ia ka **la** ym shym pyndonkam shuh. e.g.,

Ka Rin ka la leit sha u Bin ban kyrpad ia u ba un iarap pisa ia ka. Ynda ka (la) poi ha iing jong u, ka (la) shem pynban ba u Bin u pang.

Ka **la** ha shuwa **leit** ha katei ka sentens haneng ka pynbiang ia ka jingmut kat haduh ba ym sngew donkam shuh ban pyndonkam ia ka ha ka sentens kaba hadien. Dei namarkata, la buh ia ki **la** ha ka sentens kaba bud ha ki braket.

Kam kut tang katne shaphang ka **la**. Ka jingpyndonkam ia ka kam long tang ia kaba la jia shisha hynrei ruh ia ki jingjia bym pat jia. Kawei na kiba kum kine ki rukom pyndonkam ka long kum ha kane ka jingjia harum:

Rang : Ei Phang ale noh!

Phang : To nga la wan.

Lah ban woh dong ia kane ka **la** ba kam kdew ia ka mynnor. Namar haba u Phang u ong: **to nga la wan**, ka jingshisha hi ka long ba um pat wan. Te hynrei na ka liang ka jingmut jong ka jingong lah ban ong ba ka **la**

hangne ka don ia ka jingmut jong ka past tense namar ka jingong **to nga la wan** ka mut ruh ba la u Phang um pat wan pynban u la sngewthuh ba u dei ban wan noh.

Sa kawei ka jingpyndonkam ia ka **la** kaba syriem eh ia katei haneng ka long ha ka por ba dang bam/dih haba u nongkren u kwah ban iaroh ba kata ka jingbam/jingdih ka long kaba bang, e.g. **Kaba la bang kata ka sha**. Ha kane ka por, u nongkren um pat dep dih, u dang shu mad ia ka. Hynrei ka jingpyndonkam ia ka **la** hangne ka long ban kdew ba u nongkren na kaba u la mad, u la sngewthuh ba kata ka sha ka bang kat haduh ba um lah khlem da kubur kumta. Kaba kum kane ka rukom pyndonkam ia ka past tense ha kaba kum kane ka jingjia ka don ruh ha ka German e.g., **dies schmeckte gut** (*this tasted good: kaba la bang). Ki Norwegian ruh ki pyndonkam ia ka past tense ha kane ka rukom e.g., **detta smakte godt** (*this tasted good; kaba la bang). Nga mak * ia ka transleshon *this tasted good namar ha ka English ka dei ban long **this tastes good**.

Kaba kdew ia kine ki rukom pyndonkam ia ka past tense da kiwei pat ki ktien ban kdew ia ka bym pat jia/dep ka long na ka bynta ban pyni ba kane ka rukom kam long kaba leh tang ha ka Khasi. Ka long ruh na ka bynta ban kdew ba la ka **la** ha ka jingmut ba kyrpang jong ka ka long ban kdew ia ka mynnor, pynban lah ruh ban pyndonkam ban kdew ia ka ban sa jia noh kum ha ka **to nga la wan** ne kaba dang jia ha ka por kren kum ha ka sentens **kaba la bang kata ka sha**.

Ngi la kdew sha khmat ia ka jinglong ba lah ban iehnoh (optionality) jong ka **la** kum ka Past Tense Marker hynrei nga kwah ban kdew ia kawei ka jaka ha kaba ia

ka **la** ym lah ban iehnoh. Kane ka jaka ka long ha ki sentens kiba kren ia ka bym shym jia shisha hynrei ia ka ban **jin da la jia** lada la bat ia ki kyndon kiba ka Verb ha kata ka sentens ka pynpaw. Ki sentens kiba don ia kane ka **jin da la** ki long kito kiba ngin ong ha ka Khasi ki 'pynpaw ia ka "shu buh..." ia kum kine ki sentens la ong ha ka English ba ki long hypothetical. Ha ka Khasi, kumba la kdew ka phreis **jin da la** ka kdew ia ki jingpyrkhat kiba paw kum ha kine ki sentens harum:

- (i) *Kan ym jin da la jia kumta ban jin da nga la don ha iing.*
- (ii) *Ba ngan da la tip lypa ngan jin da la wan sha phi namar kane.*

Kine ki jingshisha ba la kdew ha ka jingiadei bad ka kyntien **la** kum ka past tense marker ki pynpaw ba ka ktien Khasi ka don ha ka ym tang ia ka jingsngewthuh ia ka por hynrei ia ki lad ban pynpaw ia kata ha ka sentens. Hynrei ha ka ktien Khasi don sa kiwei pat ki **la** ki bym dei ki past tense marker. e.g.,

- (a) *La phi kwah ne phim kwah leit, phi dei ban leit*
- (b) *Shim la ki tiar lajong*
- (c) *Trei la ka trei katba dang lah*

Ha ka (a) ka jingpyndonkam ia ka **la** ka buh kyndon (condition) kum ka **if** ha ka English; ha ka (b) ka jingpyndonkam ka kdew ia ka jinglong trai (possession) bad ha (c) ka pynpaw ba kaba trei ka long da ka mynsiem dukhi, mynsiem kheiñ duh kumno re, ka jingtrei kaba trei da ka jingbymdamon eh ban trei.

Mynta ngin peit sa ia ka Future Tense. To ngin pyrshang ban kdew ngi mut aiu haba ngi ong future tense.

Na u laiñ ka por ba la dro sha khmat, ngi iohi ba don lai ki jaka kdew ne jaka peit: mynnor, mynta bad lashai. Ka jingmut ba kongsan eh jong ka Future Tense ka long ban kdew ia ki jingjia ki ban sa long ha ka por ban sa wan, kata na ka por kren sha khmat. Ha ka jingkren shaphang kiei kiei ki ban sa wan ngi dei ban sngewthuh ba ngim lah ban kren shaphang jong ki da kaba da thikna eh namar ba kita kiei kiei kiba ngi mut kin jia kim pat jia bad ba ki lah ban ym jia na kiba bun ki daw. Ki daw ki lah ban long na ngi hi ne na kiwei pat. Kumta kaba ngi lah ban leh shaphang kine ki kam ki ban sa jia haba ngi kren shaphang jong ki ka long tang ban shu iathuh lypa ba kita ki kam kin sa jia kat kum ka plan ne jingiapyneit, ia kaba ki jia shisha ne em, ngim lah ban ong ei ei. Kaba mih nangne ka long ba ka kam jong ka future tense ka long tang ban shu iathuh lypa shaphang ki jingjia khlem da kdew satia ia ka jingthikna ne jingbymthikna ba ki jingjia kin jia. Kaba iathuh lypa ka long ka kam kaba kyrpang jong ka Future Tense Ha ka Khasi ka **yn/n** ka dei ka kyntien kaba mak ia ka Future Tense kata, ka iathuhlypa ia ki jingjia. To ngin peit mynta nyngkong eh ia ka jaka ha kaba ka ieng ha ka sentens.

yn/n, kum ka **la** (past tense marker) ka ieng borabor ha shuwa jong ka Verb.

Ka yn/n slap.

Ka jaka ha shuwa ka Verb ka long ruh ka jaka ha kaba kiwei pat ki kyntien ba kdew ia ka aspect bad mood kum **lah**, **iai** etc, ki ieng. e.g.,

Ka lah slap.

Ka iai slap.

Ka yn/-n slap.

Ka kyntien **lah** ha katei ka sentens ka kdew ba la dep slap; **iai** pat ka kdew ia kaba u slap um sangeh kata, slap shi slap, bad **yn/n** ka shu iathuh lypa ba kan slap. Tip kan slap ne em ym don ba lah ban ong).

Ka jinglong ba kyrpang eh jong ka **yn/n** ka long ba ka long ka bym lah ban shah iehnoh na ka sentens (obligatory) kumba long ka **la**. Wat lada ka jingjia hi ka long ka bym pat jia, pynban u nongkren un ym lah khlem da pyndonkam ia ka. Lada um pyndonkam ia ka haba ka jingkdew ka long ia kiei kiei ki ban sa jia, ka jingong jong u kan long ka bym beit bym biang kat kum ki aiñ Kramar Khasi. Kane ka jingong harum kam beit namar bym don **-n** ha ki jaka dei ban don.

**U ong ia nga u wan lashai ba u kit noh ia ki tiar ki tar baroh.*

Na ka liang ka jingsngewthuh ia ka jingmut jong ka sentens, baroh ngi sngewthuh, hynrei ngim lah pdiang ia kane kum ka sentens ba bit ba biang na ka liang ka kramar. Ngi iohi hangne ba ka **yn/-n** ka trei kam ym tang ban kdew ia ka ban sa wan hynrei ia ka kramar ruh. Dei halor kane ka nongrim ba ngi sa ong ba ia ka por ha ki sentens la mak da ki kyntien ha ka kramar ia kiba ngi khot ki tense marker. Nga kwah ban ban sa shisien ba ia ka por jia jong katei ka sentens haneng ngi la tip/ sngewthuh na ka kyntien **lashai** ka adverb kaba kdew ia ka sngi ka ban wan. Hynrei ka **yn/n** ka long ban kdew ia ka jingbeit jong ka sentens, kata, ban kdew por da ka kramar.

Ka jingbymbit ban iehnoh ia ka **yn/n** ka long ba wat

ki future time adverb/adverbial ruh kim lah ban pyndam ia ka jingpyndonkam ia ka kumba ki past time adverb/adverbial ki pyndam ia ka **la**.

Kawei pat ka jinglong kyrpang jong ka **yn/n** ka long ba ka lah ban ieng marwei ha ka sentens lada ha shuwa jong ka ym don kano kano ka personal pronoun. Haba ka long kumne, ha ki jingthoh la spel dak **yn** e.g.

Yn plie iing mano?

Ka jingspel dak **yn** ka long ka rukom ba la bud khnang ba ha ki jingthoh yn ym ieh ia ka tang kum u dak konsonan **-n**. Lada ki personal pronoun ki don ha shuwa jong ka, ka **yn/n** kan snoh ha ki kumne: **ngan, ngin, phan, men phin, kan, un, in** bad **kin**. Ka lah ruh ban snoh ha ka **ba** ban long **ban**. Ka kam jong ka **ban** ka long kum ka infinitive **to** ha ka English. Ka kyntien **ban** ka dei ka rukom kren lyngkot ia ka **ba yn** bad namarkata don ruh ki jingthoh ba mynshuwa kiba thoh **ba'n** ha ha ka jaka **ban** khnang ban kdew ia ka jingjah u dak **-y**. Ka kyntien **ban** kum ka infinitive **to** ka kdew hi ia ka ban sa jia, la ka ban sa jia ka long ha ka mynnor, ne ha ka lashai.

Ngi la kdew ia ka **la** bad ka **yn/-n** kum ki tense marker hynrei kaba phylla ka long ba ka Khasi ka ieh kumto ia ka present tense. Ym don ha ka Khasi ki kyntien/kynnoh kiba dei ki bynta jong ka kramar ki ban kdew ia ka present tense. Namarkata, ngi ong ba ka present tense ha ka Khasi ka long **unmarked** (bym shym la kdew). Ka daw ka long namar ba ka shaniah ia kane ka kam ha ki present time adverb/adverbial, bad ha ka **dang** kaba kdew ba ki jingjia ki jia ha ka por ba kren. Kata ka mut ba lada u A u ong shaphang u B: **u dang kren**, ka mut ba **u B u**

dang kren ia la ka jong ka jingkren bad ha kata hi ka por ba u A ruh u kren (shaphang u B). Hynrei lada kata kaba u B u kret. ka long ha ka mynnor, u A u dei ban buh ia katei kumne: **u la dang kren** lane un pyniaid ia ka **u dang kren** ryngkat bad ki past time adverbial kum: **Ha ka por, ha kata ka por**, ba u dang kren...Hynrei ngim dei ban sngewthuh bakla bad ong ba ka kyntien **dang ka** thew ia ka mynta, lane ba ka mak ia ka **present tense**. Ka kyntien **dang** kam kdew ia ka tense hynrei ia ka jingshisha ba ka kam ba la kdew da ka Verb ka dang ia id. Ha ka English la kdew ia kane da ka **-ing** ba la pynsnoh sha ka Verb kum ha ka sentens:

He is eating his lunch.

He was eating his lunch.

Ha kine ki sentens ia ka present tense la mak da ka **is** bad ia ka past tense la mak da ka **was**. Kine ki dei ki tense marker. Ka kam jong ka **-ing** ka long ban kdew ba kata ka kam **eat** (ka verb) ka dang ia id ha ka por ba kren. Ka jingkdew ba ka kam ka dang ia id ka dei ka bynta jong ka aspect bad dei na kane ka daw ba ia ka **is+V-ing** bad **was +ing** ha ka English la khot ka present progressive tense bad past progressive tense. Ka **dang** ka ia ryngkat bad ka **-ing** kumba la kdew, kam mak satia ia ka tense.